

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Історія та культура України»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

№7 за темою Українська революція 1917-1920 рр.

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 р. №8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 р. №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
Протокол від 27.06.2024 р. №22

Розробник:

Професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС, канд. іст.
наук, ст. наук. співр. Надія ДЕМИДЕНКО

Рецензент:

Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, доктор іст.
наук, професор Юрій ОСАДЧИЙ

ТЕМА № 6 УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917-1920 рр.

План лекції:

1. Доба Української Центральної Ради. Відродження державності (березень 1917-квітень 1918 рр.). Початок громадянської війни (кінець 1917 р. – квітень 1918 р.)
2. Українська держава гетьмана Скоропадського. Директорія. Відновлення УНР. Остаточне встановлення більшовицької влади.
3. Західноукраїнська народна українська республіка.
4. Культурно-освітня політика в Україні у 1917-1920 рр.
 - 4.1. Національно-культура політика Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії.
 - 4.2. Національно-культура політика радянської влади у роки громадянської війни

Рекомендована література

Основна:

1. Бойко О.Д. Історія України: підручник. К.: Академія. 2018. 720 с.
URI: <https://uahistory.co/book/boyko.html>
2. Гарін В. Історія України: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2017. 240с.
URI: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-61.html>
3. Греченко В.А. Історія та культура України: підручник. Харків : ХНУВС, 2017. 320 с.
URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9475>
4. Греченко В.А., Кислюк К.В. Історія української культури. К.: Кондор-Видавництво, 2013. 352 с.
URI: http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/iukrk.pdf
5. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності: посібник. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.
URI: <https://nemaloknig.net/book-364666.html>

Додаткова :

1. Демиденко Н.М. М.С. Грушевський: деякі аспекти концепції державотворення. *Сіверщина в історії України* : зб. наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства Національної академії наук України.- Вип.9. Київ - Глухів. 2016. С. 407-411.
URI: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/128350/86-Demydenko.pdf?sequence=1>
2. Демиденко Н.М. Діяльність Павла Зайцева (1886-1965) – відомого шевченкознавця, громадсько-політичного діяча: повернення із забуття. *Сіверщина в історії України* : зб. наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства Національної академії наук України. - Вип.11. Київ - Глухів. 2018. С. 37-42.
URI: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/180725>

3. Демиденко Н.М. Климент Квітка (1880-1953) – видатний етнограф, педагог, громадський діяч, «друг ідей» Лесі Українки). *Історія науки та біографістика*: електронне наукове фахове видання / НААН, Вип.4. Київ, 2021. С. 56-71.

URI:<http://inb.dnsgb.com.ua/2021-4/04.pdf>

4. Демиденко Н.М. Роль Миколи Прокоповича Василенка (1866-1935) у становленні питань освіти та мистецтва в Україні за доби Гетьманату. *Сіверщина в історії України* : зб. наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Центр пам'яткознавства Національної академії наук України. Вип. 9. Київ - Глухів. 2017. С. 406-412. URI: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/128959>

5. Касьянов Г. В. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України. *Український історичний журнал*. 2012. №6. С. 4-25. URI:<http://history.org.ua/JournALL/journal/2012/6/2.pdf>

Інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті:

1. Історія України. Частина перша.

URI: <http://www.youtube.com/watch?v=TFdPOErzV60>

2. Історія України. Частина друга.

URI:<http://www.youtube.com/watch?v=oOFE2h8uPqE&feature=fvwre>

Мета лекції: у процесі вивчення лекції необхідно засвоїти:

- основні події та провідних діячів української революції;
- етапи формування української державності в ході революції;
- причини поразки та історичне значення боротьби українського народу за незалежність у 1917-1920 рр.
- особливості відродження української культури в період боротьби а державність 1917-1920 рр.

Ключові терміни та поняття:

Національно-визвольна революція

Генеральний секретаріат

Універсали Центральної Ради

Анархізм

Більшовизм

Білогвардійці

Громадянська війна

Інтервенція

Націоналізація

Ризький мир

Брестський мир

Українська народна республіка

Гетьманат

Директорія
Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)
Акт злуки українських земель
Політика воєнного комунізму
Червоний терор

Термінологічний словник :

Авангард – найпередовіша частина певної суспільної групи, що веде за собою інші суспільні групи.

Авангардизм – узагальнюючий термін для позначення новаторських напрямів у художній культурі ХХ ст., для яких характерний пошук нових, нетрадиційних засобів вираження.

Альманах – неперіодична літературна збірка творів різних авторів.

Графіка - вид образотворчого мистецтва, основним зображувальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері, тканині тощо олівцем, пером, пензлем, вуглиною або відбитий на папері зі спеціально підготовленої форми.

Експресіонізм - напрям у європейській літературі та мистецтві перших десятиліть ХХ ст. Головним в експресіонізмі проголошувалося вираження суб'єктивних уявлень митця, що зумовило потяг до ірраціональності, загостреної емоційності та гротеску.

Еклектика – поєднання в одному вченні, стилі несумісних, часто суперечливих елементів В архітектурі – поєднання різних стилів).

Модерн – архітектурний стиль початку ХХ ст., що використовував залізні конструкції та оздоблювальні матеріали.

«Просвіти» - самодіяльні національно – культурні, економічні та освітні українські товариства.

Реалізм - художній метод в літературі і мистецтві, що відображає реалістичну картину подій, явищ і т. ін.

Сюрреалізм (надреалізм) – мистецтво надприродного, джерела творчості визначаються у підсвідомості.

Футуризм – (від лат. «майбутнє») – авангардистський напрям у літературі і мистецтві, представники якого намагалися створити мистецтво майбутнього, відкидати класичну художню спадщину, насаджувати ідеї фантастики.

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Доба Української Центральної Ради. Відродження державності (березень 1917-квітень 1918 рр.). Початок громадянської війни (кінець 1917 р. – квітень 1918 р.)

1917 рік відкрив нову сторінку в історії України. Перша світова війна викликала загальну кризу як Російської, так і Австрійської імперій. У 1917 впала Російська імперія: Лютнева революція ліквідувала самодержавство, Росія стала демократичною республікою. У жовтні-листопаді 1918. розпалась Австро-Угорщина.

Українські сили вирішили скористатися ситуацією, що склалася, для відродження української державності. У зв'язку з цим у 1917-1920 рр. в Україні розпочалась національно-демократична революція, в ході якої було створено незалежну державу.

27 лютого 1917 р. в Петрограді в результаті збройного повстання робітників і солдатів перемогла революція. У цей день були створені два нових реальних органів влади:

- Тимчасовий комітет IV Державної Думи (згодом тимчасовий уряд) на чолі з князем Львовим;
- Петроградська рада робітничих, солдатських депутатів на чолі з меншовиком Чхеїдзе.

У ніч з 3 на 3 березня Микола II зрікся престолу і передав владу Тимчасовому уряду, який проголосив політичні свободи і початок виборів до установчих зборів, які повинні були прийняти конституцію Росії.

України, для якої падіння самодержавства сприяли піднесенню національного духу, в цей період пережила героїчну, насичену драматичними сторінками, історію.

Як правило, хоча в історії відсутня чітка періодизація української революції, виділяють три головних етапи: це період Центральної Ради, період Гетьманату, період Директорії УНР.

В Україні створений ще один орган, який згуртував **українські національно-демократичні сили**, - **Центральна Рада**. Це спочатку громадське об'єднання було створене 7 березня 1917 р. у Києві з ініціативи ряду політичних, громадських, наукових організацій. Головою Ради обрали визначного історика і громадського діяча М.С.Грушевського *а його заступником - В.П.Науменка*. *Серед партій провідну роль в Центральній Раді відігравали Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ), Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП) і Українська партія есерів (УПСР)*. *У більшості Рад робітничих і солдатських депутатів переважали меншовики і есери*.

19 березня 1917 р. у Києві пройшла грандіозна демонстрація (більше 100 тис. учасників), в ході якої висувалися вимоги надати Україні автономію.

7-8 квітня 1917 р. у Києві відбувся Український Національний Конгрес, в роботі якого взяли участь делегати від губерній України, українських громадських організацій Петрограда, Москви, Криму, Кубані, Холмщини. Конгрес визначив склад та структуру Центральної Ради (Велика Рада і Мала Рада), надав Центральній Раді повноваження представляти наро України, перетворивши таким чином на своєрідний український парламент, одностайно висловився за національно-територіальну автономію України.

Керівництво ЦР почало роботу по створенню підлеглих їй місцевих органів влади - українських рад (губернських, міських, повітових). Таким чином, в Україні створився трикутник політичних сил.

Центральна Рада висувала вимоги автономії України, підтримувала заходи по створенню української преси, впровадженню української мови в школах,

скасуванню будь-яких обмежень щодо розвитку української культури і громадсько-політичного життя. Загальнодемократичні вимоги і лінія Центральної Ради зустріли підтримку з боку скликаних у Києві в травні 1917 р. всеукраїнських з'їздів: військового, селянського, робітничого.

10 червня 1917 р. Центральна Рада видала свій I Універсал, тобто державний документ у формі звернення до населення. У ньому проголошувалась **автономія України** у складі Росії. Порядок і лад в Україні повинні були дати «вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сейм)».

15 червня утворений виконавчий орган Центральної Ради - Генеральний секретаріат на чолі з відомим українським письменником В.К.Винниченком. До складу секретаріату входило 8 міністерств, якими керували переважно представники соціал-демократичної партії.

До уряду увійшли С.Петлюра (секретар військових справ); В.Садовський – секретар юстиції)

Центральна Рада і Тимчасовий уряд.

Дії Центральної Ради викликали невдоволення з боку Тимчасового уряду, який хотів зберегти контроль над Україною. У кінці **червня 1917 р.** з метою налагодження взаємин відбулися переговори, в яких взяли участь О.Керенський, І.Церетелі від Тимчасового уряду, М.Грушевський і В.Винниченко від Центральної Ради. У ході переговорів Центральна Рада погодилась почекати з проголошенням автономії України до загальноросійських установчих зборів, Тимчасовий уряд змушений був визнати Центральну Раду представницьким органом українського народу, Генеральний секретаріат своїм крайовим органом управління п'яти (з дев'яти) українських губерній (Київської, Полтавської, Подільської, Волинської та Чернігівської). Це означало зростання авторитету, впливу і влади Центральної Ради.

Слід відзначити, що розходження Центральної Ради з Тимчасовим урядом **торкалися лише національного питання і перспектив устрою України**. Щодо питань державного ладу, економічної, земельної, соціальної, воєнної політики, то тут розходження були незначними або взагалі відсутніми.

З липня 1917 р. Центральна Рада, дотримуючись взятих зобов'язань, видала **II Універсал**, де проголосила, що вона **не стоїть за відділення України від Росії** і відкладає вирішення питання про здійснення автономії України до Всеукраїнських Установчих Зборів.

Але Тимчасовий уряд не дотримався прийнятих домовленостей, 4 серпня він затвердив «Інструкцію Тимчасового уряду Генеральному Секретаріату», в якому дуже звужувалася компетенція Генерального Секретаріату.

Центральна Рада, засудивши дії Тимчасового Уряду, все ж продовжила з ним співпрацю, не наважившись піти на відкриту конфронтацію.

Більшовицький переворот

25-26 жовтня (7-8 листопада) 1917 р. у Петрограді більшовики здійснили державний переворот, захопили владу і утворили новий уряд - Раду народних

комісарів. На чолі з Леніним. Більшовицький переворот різко змінив ситуацію в Україні.

Центральна Рада засудила переворот, заявивши, що влада має належати усій революційній демократії, а не більшовикам, які становлять її лише частину.

Проголошення Української народної Республіки.

Центральна Рада проводить самостійні кроки по державотворенню в Україні. Центральна Рада засудила збройне повстання у Петрограді і визнала неприпустимим перехід влади до Рад робітничих і солдатських депутатів. Таким чином, це означало, що ЦР пориває з робітничими Радами і входить у конфронтацію з російським Рад-наркомом. За таких умов більшовики Києва вирішили підняти збройне повстання. Три дні у Києві тривали запеклі бої. Повсталим (6 тис. чол.) протистояло понад 10 тис. добре озброєних офіцерів, юнкерів, козаків. Більшовикам вдалося вибити ці війська з Києва, але влада все ж опинилася не в їх руках. Центральна Рада, спираючись на загони вірних їй частин «січових стрільців», «вільних козаків» захопила владу в Києві.

31 жовтня Центральна Рада приймає рішення щодо поширення її повноважень на території Харківщини, Катеринославщини (Дніпропетровськ), материкової Таврії, частину Курської та Воронежської губерній.

7 листопада Центральна Рада приймає **III Універсал**, проголосивши утворення Української Народної Республіки (УНР) як автономії у складі Російської республіки, яка повинна стати федерацією рівних народів (хоча на той час склались сприятливі умови для проголошення державної незалежності України. III Універсал проголосив широку програму соціально-економічних перетворень:

- Скасував велику приватну власність на землю;
- встановив 8-годинний робочий день;
- широкі демократичні свободи, скасував смертну кару;
- установив дату Українських Установчих зборів, яким Центральна Рада мала передати владу.

Помилки, яких припустила Центральна Рада:

- фактично не займалася вирішенням соціально-економічних проблем (серед яких головною була земельна), а зосередила свою увагу лише на національних аспектах;

- діячам Центральної Ради бракувало досвіду і у вирішенні суто практичних проблем, таких, як збереження правопорядку, забезпечення міст продуктами, організація роботи залізниць.

- багато часу забрали дебати та ідейні конфлікти, особливо між соціал-демократами та соціалістами-революціонерами;

- зв'язок з масами обмежувався виступами на мітингах у містах, вплив на село, де проживала більшість населення України, зменшувався.

- відмова від регулярної армії

Ще влітку 1917 р. близько 300 тис. українських солдатів стихійно реорганізувалися в українські формування, присягнувши на вірність

Центральній Раді. Крім того, генерал Павло Скоропадський надав у розпорядження ЦР українізований корпус із 40 тис. бійців, більш дисциплінованих і краще споряджених порівняно з дезорганізованими російськими військами. Але його пропозиція була відкинута, бо керівники ЦР вважали, що армія в постреволюційному демократичному суспільстві буде непотрібна і, крім того, не можна довіряти багатому землевласнику Скоропадському. На бік ЦР у листопаді 1917 р. перейшло близько 50 % кораблів Чорноморського флоту, які підняли жовто-блакитні прапори. Згодом було утворено Українське Морське міністерство, прийнято «Тимчасовий закон про флот УНР». Але Центральна Рада знову припустила помилки, оголосивши службу на флоті добровільною.

Утопічним було ставлення ЦР і до чиновників. Голова уряду Винниченко називав їх «найгіршими і найшкідливішими людьми», вважаючи, що вони є пережитком деспотичної держави. Але швидко стало ясно, що без армії і чиновників обійтися неможливо.

Проголошення радянської влади в Україні. Українсько-більшовицька війна.

Центральна Рада була найбільшим суперником більшовиків у боротьбі за владу на Україні. (українські партії на Україні підтримувало 75 % всіх виборців, РСДРП (б) – всього 10 % на грудневих Всеукраїнських виборах.

Центральна Рада закрила кордон з Радянською Росією, припинила вивіз хліба, не пропускала на Дон через територію України частини Червоної гвардії, направлені для придушення виступу отамана Каледіна.

Щоб зміцнити свої пропозиції, більшовики вирішили провести Всеукраїнський з'їзд Рад, на якому передбачалося проголошення Радянської влади. 3-4 грудня 1917 р. до Києва прибуло 124 делегати від 49 Рад.(з 300). Центральна Рада перехитрила більшовиків, використавши не зовсім правомірні заходи. Вона направила на з'їзд 2000 своїх прибічників, які різко змінили співвідношення сил. Більшовики змушені були покинути з'їзд і переїхати в Харків, де до них приєдналися делегати III обласного з'їзду Рад Донецько-Криворізького басейну. Так відбулася організація I Всеукраїнського з'їзду Рад. У його роботі взяли участь близько 200 делегатів від 82 Рад майже всіх губернських центрів і найбільших міст(всього рад було – 300, тобто він не був правочинним). Більшість мали більшовики. Тобто, в Україні (у Харкові) при підтримці більшовиків був створений новий уряд, альтернативний Центральній Раді.

Цей з'їзд проходив 11-12 грудня 1917 р. й проголосив Радянську владу на всій території України, висловився за федеративну форму зв'язку між Україною і Росією, обрав Центральний Виконавчий Комітет (41 член, з них 30 більшовиків, голова ЦВК –К.Медведев). ЦВК доручалося негайно поширити на території України всі декрети і розпорядження Раднаркому про землю, робітничий контроль над виробництвом, демократизацію армії, оголосити недійсними всі розпорядження Центральної Ради, які вона «видавала і

видасть». Таким чином, на Україну поширювалася дія основних законів Радянської Росії, а законодавство Центральної ради ігнорувалося.

17 грудня 1917 р. був створений радянський уряд України - Народний Секретаріат у складі 12 колегіальних народних секретарів на чолі з М.Скрипником.

26 листопада - 17 грудня 1917 р. курултай кримсько-татарського народу спробував утворити кримсько-татарську державу, але політична ситуація не сприяла цьому.

Ще 3 грудня 1917 р. Раднарком Росії проголосив «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради». В ньому визнавалась УНР і національні права українського народу. Сама ж Центральна Рада не визнавалась. Від неї ультимативно вимагалось пропустити радянські війська на Дон, припинити розброєння радянських військ в Україні. У випадку не прийняття вимог Раднарком оголошував Центральну Раду «в стані відкритої війни проти Радянської влади». Це було втручання у внутрішні справи України, спроба поставити її в залежність від Раднаркому.

З Росії почали прибувати радянські війська, 25 грудня 1917 р. радянські війська (біля 60 тис. чоловік) на чолі з Антоновим-Овсієнко).

Отже, більшовики нав'язали Україні громадянську війну.

Проголошення незалежності УНР.

За умов наступу більшовиків на переговорах у Бресті з країнами німецько-австрійського блоку 9 (22 січня) (Гр. - 11 січня) 1918 р. Центральна Рада видала свій **IV Універсал, де проголошувалась самостійність і незалежність України.** Але прийняття документу відбувалось в кризовий момент і не врятувало УНР.

На початку 1918 р. ЦР втрачає позицію за позицією: радянську владу встановлюють у Миколаєві, Одесі та ін. містах. Наро почине схилитись до більшовицьких гасел: «Земля – селянам», соціальні орієнтири беруть верх над національними.

Дійшло до того, що у вирішальний момент 16 січня у бою під Крутами (станція між Ніжином і Бахмачем), де вирішувалась доля Києва, ЦР могла розраховувати лише на багнети 420 студентів, гімназистів та юнкерів (полонених катували цілу ніч, вранці – розстріляли).

У січні 1918 р. – боротьба за Київ. У поході брали участь не лише сформовані в Україні війська, але й надіслані Раднаркомом з **Росії**. Сили були нерівними: радянські війська мали перевагу в живій силі в 20 разів, а в озброєнні – в 40 разів). Розпочалося повстання на заводі «Арсенал», придушене військами ЦР. Але все ж ЦР не змогла утримати Київ. Після цього туди вступили радянські війська, і під керівництвом лівого есера Муравйова були організовані масові репресії.

26 січня радянські війська 1918 р. увійшли в Київ, внаслідок червоного терору в місті загинуло до 5 тис. чоловік, *місто стало столицею радянської України.*

Центральна Рада і всі її заклади переїхали до Житомира, потім – до Сарн.

Таким чином, більшовицькі війська, скориставшись «романтичними ілюзіями» керівництва УНР щодо збройних сил, легко отримали перемогу. (Скоропадський: «Після розмови з Грушевським мені хотілось стати перед ним на коліна як перед істориком, і застрелити як політика»).

Тепер центральна Рада могла сподіватись тільки на зовнішню допомогу.

Брестський договір з країнами німецько-австрійського блоку.

27 січня (9 лютого) між ЦР і країнами німецько-австрійського блоку був підписаний мир (Брестський мир).

9 лютого 1918 р. представники ЦР підписали у Брест-Литовську угоду з Четвертим Союзом, її суть зводилась до того, що цей Союз визнавав незалежність України, засвідчував припинення стану війни, не передбачав анексій і контрибуцій, кордони між УНР і Австро-Угорщиною збігалися з довоєнними російськими, а в межах майбутньої Польщі їх мала визначити спеціальна комісія на підставі «етнографічних відносин і з урахуванням бажань населення». Передбачалося встановлення дипломатичних відносин, обмін військовополоненими. Було встановлено курс української валюти по відношенню до німецької марки (1000 марок = 462 золотих карбованці УНР). Крім того, було підписано таємний договір між Австро-Угорщиною і УНР, який передбачав поділ Галичини на польську і українську і об'єднання Східної Галичини з Буковиною в один суцільний коронний край. УЦР обіцяла підтримку в постачанні центральних держав хлібом і сировиною. У квітні 1918 р. УЦР підписала договір про поставки центральним країнам 60 млн. пудів хліба, 400 млн. штук яєць, 2,75 млн. пудів м'яса, 3 млн. пудів цукру і т.д.

За Брестським миром:

- Україна виходить із війни з країнами німецько-австрійського блоку;
- Німеччина і Австро-Угорщина повинна допомогти Центральній Раді відновити контроль над усією територією УНР;
- Центральна Рада дає згоду на введення німецько-австрійських військ в Україну;
- Центральна Рада взяла на себе зобов'язання поставити велику кількість продуктів і сировини. В Україну передбачалися поставки сільськогосподарської техніки.

(Чи була альтернатива Брестському миру?).

Росія, підписавши мир з країнами Четвертого союзу, змушена була визнати УНР. Більшовицький уряд в Україні було розпущено. Встановлення радянської влади в Україні (перше) зазнало поразки.

До 29 квітня німці з австрійцями розділили Україну на сфери впливу і ввели на її територію 450-тисячну армію.

7 березня до Києва повернулася Центральна Рада.

Україна опинилася під німецько-австрійською окупацією.

29 квітня 1918 р. Центральна Рада ухвалила Конституцію України нею передбачалась посада Президента).

Передбачався розподіл влад. Верховним органом влади мали бути всенародні збори, які формують органи виконавчої та судової влади. Вища

виконавча влада належить Раді Народних Міністрів, а вищим судовим органом є Генеральний Суд УНР; місцеве самоврядування представлене виборними Радами і управами громад, волостей і земель. Одне з центральних місць посідали права людини і свобода слова, друку, совісті, рівність всіх громадян незалежно від походження, віри, національності, майнового стану. УНР повинна була стати парламентською республікою, але обрала першого президента України М.С. Грушевського.

Але реальну владу ЦР втрачала, а також і авторитет серед населення через співпрацю з окупаційним режимом і через безпорадність в здійсненні соціально-економічних перетворень. (В Україні був ведений жорстокий окупаційний режим: запроваджені військові польові суди, які здійснювали судочинства і розстріл мирного населення; селяни не мали права більше землі ніж могли засіяти, отже більше земель поверталось до поміщиків і т.д.). А великих промисловців відлякували соціалістична орієнтація і соціалістичний склад ЦР (націоналізація землі, 8-годинний робочий день); зрусифіковану частину населення не влаштовував національний характер влади.

Українська Центральна Рада проіснувала всього 13 місяців (з березня 1917 по квітень 1918 р.). В результаті дії всіх цих сил Центральна Рада не змогла утриматись при владі. Опозиційні їй сили вирішили створити міцну авторитарну владу, надавши їй, за історичною аналогією, форму гетьманату. На це була згода і німецького командування.

2. Українська держава гетьмана Скоропадського. Директорія. Відновлення УНР. Остаточне встановлення більшовицької влади.

2.1. Доба української держави Гетьмана Скоропадського.

(Гетьман П.Скоропадський – нащадок гетьмана епохи Петра I, один із найбільших українських землевласників, з 1912 р.- генерал- майор російської імперії, ад'ютант Миколи II. У 1917 р. брав участь у створенні загонів вільного козацтва. Після зречення влади у грудні 1918 р. написав : «Бог не дал мне послужить Украине...» виїхав до Швейцарії, потім – Німеччини. Під час Другої світової війни їсприяв звільненню українських військовополонених з концтаборів. З його ініціативи були звільнені лідери політичних партій С.Бандера, А.Левицький. Помер від тяжкого поранення під час бомбардування Німеччини).

29 квітня 1918 р. на з'їзді хліборобів (8500 делегатів) було обрано гетьмана України. Гетьман оголосив про встановлення «Української Держави» (на відміну від «Української Народної Республіки» Центральної Ради).

За правління Гетьмана Скоропадського

- законодавча, виконавча, судова влада зосереджена у руках Гетьмана;
- відновлено поміщицьке землеволодіння, приватну власність на фабрики, заводи, шахти. Поміщики вимагали відшкодування за збитки під час революції;

- створення дієздатного адміністративного апарату, який використовував репресивні методи;
- переслідування політичних сил лівого спрямування;
- заборонялись мітинги, видання окремих газет, встановлювався авторитарний режим;
- створювалась регулярна армія (60 тис.), прийнятий закон про обов'язкову військову повинність;
- успішна діяльність у сфері культури: українізація шкіл, відкриття 150 гімназій, університетів університети (у Києві та Кам'янець-Подільському); Української академії наук, Національного архіву і ін.; Національна Галерея мистецтв, Український Історичний музей, Українська Національна бібліотека з фондом в 1 млн. томів, Український національний театр, Українську державну капелу та Державний симфонічний оркестр.
- влітку 1918 р. відбулось утворення української автокефальної Православної Церкви на чолі з митрополитом В.Липківським.
- Активна зовнішня політика: у 23 країнах світу були українські представники; Українську державу визнало 30 країн світу.
- Проведення жорстоких репресій проти учасників робітничого і селянського рухів, каральні експедиції.

Однак все це не могло приховати того, що фактичними господарями України були не гетьман і його уряд, а німецьке військове командування.

Через те, що гетьман був причетний до повалення ЦР, в його уряд і адміністрацію **відмовилися увійти представники українських політичних сил.**

17 червня 1918 р. в Криму зі згоди німецьких військ було сформовано уряд генерала Сулькевича, який проголосив самостійність Криму. Гетьман Скоропадський застосував до Криму економічну блокаду. Через місяць уряд Сулькевича, який зрозумів залежність Криму від економіки України, повідомив, що згоден розпочати переговори про форми державного об'єднання з Україною. Дипломатичними зусиллями до української держави було прилучено Гомельський повіт Могилівської губ., Суджанський, Білгородський, Корочанський, Гайворонський повіти Курщини, Валуйський повіт Воронезької губ. вперше Холмщина, 12 повітів Берестейщини. Велися переговори з Румунією щодо українських земель Бессарабії, про входження етнічно української Кубані до складу України.

Повернення землі поміщикам, насильницька реквізиція хліба, масові репресії викликали гостре незадоволення. Виник і швидко зростав повстансько-партизанський рух проти німецьких окупантів і гетьманського режиму. Відновлення багатьох дореволюційних порядків означало накопичення того вибухового матеріалу у суспільстві, який вже привів до потрясінь 1917 р. і неминуче повинен був реанімувати їх знову. Гетьмана компрометувала залежність від німців, які нещадно грабували Україну. Тому за часів Гетьманату значно зросли симпатії українського населення до більшовиків, які

висунули гасло «Земля — селянам», представники російського оточення схилились до «единой и неделимой России».

2.2. Директорія. Відновлення УНР. Остаточне встановлення більшовицької влади.

11 листопада 1918 р. закінчилась I світова війна поразкою німецько-австрійського блоку

14 листопада 1918 р. на підпільному засіданні Українського Національного союзу була створена Директорія на чолі з В.Винниченком, яка взяла на себе функцію відкритої боротьби проти гетьманського режиму. Невдовзі вона підписала **угоду з німцями**, де зобов'язувалася допомогти їм евакуюватися разом з майном в обмін на нейтралітет у боротьбі з гетьманом.

Скоропадський теж пішов ва-банк, реорганізувавши уряд і підкресливши, що його «кінцевою метою буде відновлення Великої Росії». Україна оголошувалась «театром воєнних дій». Таким чином, гетьман остаточно перейшов до табору загальноросійських реакційних сил, що проте лише ослабило його. На бік Директорії переходили війська гетьмана, до них приєднувалися повсталі селяни. 14 грудня 1918 р. Скоропадський зрікся влади і разом з німецькими військами виїхав до Берліну. До Києва тріумфально в'їхала Директорія. 26 грудня 1918 р. вона опублікувала свій програмний документ — Декларацію, в якій проголошувала ліквідацію гетьманського режиму і відновлення незалежної Української Народної Республіки. Одним з основних положень Декларації була обіцянка **експропріювати державні, церковні та великі приватні землеволодіння для їх перерозподілу серед селян**. Реальна влада на місцях належала командирам військових частин - отаманам - Петлюрі, Балбачану, Коновальцю. В кінцевому рахунку це призвело до фактичної диктатури головного отамана Симона Петлюри.

Становище Директорії, якій спочатку співчувало селянство, досить швидко змінилося після публікації земельного закону 8 січня 1919 р. В законі декларувалась ліквідація приватної власності на землю, але земельна власність іноземних поміщиків оголошувалась недоторканою, її долю мав вирішити спеціальний закон; недоторканими лишалися й 15-десятинні господарства; не давалось відповіді на головне питання: коли ж селянство одержить землю?

Жодна з реформ, яка була запланована урядом не була реалізована.

Директорія не змогла встановити свою владу на території України тому, що:

- не був створений дієвий адміністративний апарат;
- реальна влада зосереджувалась в руках виборних органів, які нерідко проводили політику антинародну (репресії, жорстока цензура);
- не була створена дієва боєздатна армія.
- Директорія не спроможна була контролювати прояви анархії і свавілля (розгул отаманщини);
- Єврейські погроми;
- Нехтування більшовицькою агітацією;

- Відсутність згоди всередині самої директорії (особистий між Винниченком і Петлюрою).

Країни Антанти, після звернення про допомогу, ставлять вимоги: вивести із складу Директорії членів соціалістичних партій.

Петлюра виходить із соціал-демократичної партії і очолює Директорію (Чеховський і Вінниченко залишаються соціал-демократами, виходять із Директорії). Хоча реально країни Антанти так і не допомогли директорії.

З весни 1919 р. розпочинається наступ генерала Денікіна (В ЗНО проводять паралелі між Режимом Денікіна і Скоропадським). (За наказом Денікіна знімають портрети Шевченка, забороняли українські школи). «Білий терор». Директорія намагалась домовитись з Денікіним (якого підтримувала і Англія і Франція). Але ці переговори результату не дали. І уряд УНР своєю декларацією закликав населення на боротьбу проти Денікінців.

Вести реальну боротьбу Директорія не могла тому, що вона опинилась **в чотирикутнику смерті**: Більшовицька Росія, Польща, Румунія, Денікін(з півдня).

30 серпня 1919 р. білогвардійська армія захоплює Київ. Більшовики в союзі з армією Махна розпочинають наступ на поч. лютого 1920 р. (Україну було звільнено від Денікінців, окрім Криму).

2 лютого 1919 р. радянські війська вступили до Києва і до травня майже на всій території була встановлена радянська влада.

Директорія переходить до партизанських методів (по тилах більшовиків). Петлюра звертається про допомогу до Польщі.

21 квітня 1921р укладається **угода** з Польщею, за якою:

- Польща допомагає Директорії проти більшовиків;
- УНР віддає території Польщі: Східну Галичину; Західну Волинь; Холмщину, Підляшшя. (тобто, розраховується територіями).

Дійсно, Польща 25 квітня почалася наступ на радянську територію.

18 березня 1921 р. – підписується **мирний Рижський договір** між Польщею і радянською Росією, за яким **Польща визнає УСРР**, анулює угоди між Польщею і УНР. До Польщі відходять Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь. На бік більшовиків перейшли загони Махна, Григорьєва.

Розуміючи, що вести боротьбу без союзників неможливо, 20 листопада 1920 р. Петлюра своїм указом скасовує Директорію. (Ці події – крапка у національно-визвольній боротьбі).

Голова Директорії В.К.Винниченко, оцінюючи пізніше причини її поразки, писав: «...Треба щиро і відверто сказати, що коли б проти нас не було повстання нашого власного селянства і робітництва, то російський совітський Уряд не зміг би нічого зробити проти нас...».

Політика радянсько-більшовицького уряду України.

Уряд України (в 1919 р. взяв назву Рада народних Комісарів) на чолі з Х.Раковським проводив ту ж політику, що й уряд Росії – політику **«воєнного комунізму»**:

Політика воєнного комунізму передбачала:

- диктатуру комуністичної партії;
- націоналізацію промисловості, фінансів, зв'язку;
- централізацію управління;
- загальну трудову повинність;
- карткову систему, розподіл продуктів за класовою ознакою;
- запровадження продрозкладки;
- «червоний терор» проти реальних і потенційних противників більшовизму

3. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА

Східна Галичина, Закарпаття, Буковина) перебували в цей час у складі Австро-Угорської імперії. У жовтні 1918 р. почався розпад Австро-Угорської імперії, яка терпіла поразку в 1 світовій війні і була охоплена революційно-визвольним рухом.

18-19 жовтня 1918 р. парламентарі, керівники політичних партій, церковні ієрархи Східної Галичини та Буковини утворили Українську Національну Раду, яка мала діяти як представницький орган. В рішенні Національної Ради було записано: 1) всі українські землі у складі Австро-Угорщини є єдиною етнічною цільністю, 2) вони утворюють окрему Українську державу; 3) всі національні меншини мають вислати до Української Національної Ради своїх делегатів; 4) найближчим часом буде прийнята конституція нової держави; 5) на мирній конференції український народ презентуватимуть його власні представницькі органи, так як австрономіська влада не має права говорити від імені незалежної України.

Першою акцією керівництва ЗУИР стало перебазування до Львова легіону Українських січових стрільців з метою створення основи своїх збройних сил.

31 жовтня 1918 р. уряд Австрії теоретично визнав право українського народу на самостійність, але не погодився з демаркацією кордонів новоствореної держава.

28 жовтня 1918 р. у Кракові було створено польську ліквідаційну комісію, яка мала перейняти владу в усій Галичині від Австрійської держави і оформити перехід до Польщі. Офіційна передача влади була призначена на 1 листопада у Львові. За таких умов представники українського Військового комітету вирішили захопити владу збройним, шляхом. 1 листопада Львів перейшов під контроль Національної ради. Але сили були нерівні, до того ж поляків підтримали представники Антанти - 21 листопада Львів було залишено.

9 листопада, після того, як всі українські партії досягли угоди про формування уряду, було призначено тимчасову раду міністрів або Генеральний Секретаріат на чолі з Костем Левицьким. **13 листопада було офіційно проголошено нову державу — Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР).** В зв'язку із захопленням поляками Львова столицю було перенесено у Станіслав. На чолі Національної Ради (потім президентом ЗУНР) - Євген

Петрушевич (1863-1940), нар. У родині священників, доктор права, політичні суперечності мав з Петлюрою щодо союзу УНР з Польщею. Помер у Берліні.

ЗУНР займала територію 70 тис. км, близько 71% населення становили українці, 14% - євреї, загальна кількість населення складала – 4 млн.

22-26 листопада на підконтрольних українцям землях було проведено вибори до Української Народної Ради, куди входили 150 депутатів. За національним складом Рада була майже цілком українською, оскільки поляки, євреї та німці з різних причин бойкотували вибори. Швидко було створено досить ефективний адміністративний апарат. Національним меншостям надавалось 30% місць у майбутньому парламенті.

Гербом ЗУНР проголошувався золотий лев на синьому полі. Основним представником влади у повіті був повітовий комісар, якого призначав державний секретар внутрішніх справ. Він призначав у села і містечка громадських комісарів, децо вони ще не були обрані населенням; де були обрані — затверджував кандидатури. В усіх повітах шляхом виборів слід було утворити повітові національні ради, а у громадах та містах громадські і міські ради. Вибори до них проводилися на засадах загального і рівного виборчого права.

У квітні 1919 р. було **прийнято земельний закон**. Він передбачав ліквідацію великого землеволодіння, але наділення землею планувалося здійснити після війни. Самовільне ж захоплення землі переслідувалось у кримінальному порядку.

Уряд **монополізував продаж основних продуктів**, а також сірників, цигарок, спирту. 4 квітня 1919 р. була введена в обіг своя валюта - гривні і карбованці. Затверджено **державність української мови, обов'язковість її вживання в державних установах та громадських організаціях**. Разом з тим національні меншини усно і письмово могли спілкуватися з державними органами рідною мовою.

Реформувалась освіта. **Публічні школи оголошувались державними, а вчителі - державними службовцями**. Українська мова стала основною в державних школах, проте національні меншини мали право на - школу на рідній мові. Особлива увага приділялась вивченню української мови, математики, історії, географії України. **Учителі державних шкіл складали присягу на вірність українській республіці.**

22 січня 1919 р. у Києві було проголошено **Акт злуки**, тобто об'єднання, соборності України, за яким ЗУНР гарантувалася автономність. Уряд УНР виділив для відбудови прикарпатської економіки 500 млн. гривень. У березні 1919 р. з Наддніпрянщини надійшло до ЗУНР 730 вагонів цукру, 213 борошна, 223 збіжжя, 127 вагонів інших продуктів.

Керівництву республіки вдалося створити **майже стотисячну Галицьку армію**, яка в січні-липні 1919 р. вела боротьбу з польською армією. У липні 1919 р. польські війська окупували Східну Галичину. Уряд ЗУНР переїхав до Кам'янець-Подільського, а в листопаді – емігрував до Відня. УГА перебралася на територію, яку контролювала Директорію і об'єдналася з армією УНР.

15 березня 1923 р. Конференція послів Антанти прийняла рішення про приналежність Східної Галичини до Польщі, припинивши, таким чином, юридичне існування ЗУНР. Тобто, у поразці ЗУНР **вирішальним виявився зовнішній чинник**.

Підводячи підсумок боротьби українського народу 1917-1920 рр. , необхідно зазначити, що вона стала прикладом і дала досвід наступним поколінням українців. Без цієї боротьби було б неможливим проголошення державної незалежності в 1991 р.

4. Культурно-освітня політика в Україні у 1917-1920 рр.

4.1. Національно-культура політика Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії.

Попри всі негаразди, зв'язані із **зміною політичних режимів**, які встановлювалися в Україні, культурне життя продовжувало розвиватись. Широкого розмаху набуло створення нових громадських культурно-творчих організацій та об'єднань, що згуртували навколо себе значні кадри української інтелігенції. В період Української Народної Республіки були спроби створити власну систему освіти, яка базувалася на принципі націоналізації, відповідно до якого кожна нація, яка жила в Україні, мала право навчати своїх дітей рідною мовою. Відмітною ознакою того часу стало відкриття українських шкіл. Протягом 1917-1918 навчального року в Україні відкрилося **30 українських гімназій**, переважна більшість яких діяла по селах. Вивчення української мови, літератури та історії було обов'язковим у всіх середніх школах і гімназіях. Не заборонялося відкривати в них, за вимогою батьків-неукраїнців, класи з російською мовою навчання, а в російських гімназіях, де українці становили меншість, - класи з українською мовою викладання. Починаючи з березня 1917 р., спостерігалось значне пожвавлення літературного життя. За підрахунками дослідників, протягом березня-листопада 1917 р. було видано 30 літературно-художніх творів загальним тиражем 360500 Примірників. У цей час виникло близько 50 приватних і кооперативних видавництв. Головну роль у книгодрукуванні відігравало створене у травні 1918 р. Державне видавництво. Головним його завданням вважалося «розповсюдження серед народу добрих українських книжок, а також інших продукцій друку».

Після багатьох років заборон українська книжка одержала державну підтримку. Так, в 1918 р. Державне видавництво на свої видатки отримало від Кабінету міністрів 1 млн. крб. Як наслідок, якщо у 1917 р. в Україні вийшло друком 747 книжок державною мовою, то у 1918 р. - 1084. Причому окремі видання сягали величезних тиражів. Наприклад, працю І.Огієнка «Українська культура» опубліковано було у 1918 р. двічі: першим тиражем - у 100 тис. примірників, а другим, спеціально для української армії, - 1 млн. примірників. Значна підтримка з боку Кабінету міністрів Української держави надавалася газетам і журналам.

З українською демократичною революцією зв'язане велике **відродження просвіт на Наддніпрянщині**. Вже влітку 1917 р. центральна та східна частина - України вкрилася густою мережею читалень. Крім того, **«Просвіти» мали свої театральні трупи, хорові колективи, оркестри, видавництва, бібліотеки народні будинки**. 20 вересня 1917 р. у Києві відбувся Перший Всеукраїнський з'їзд просвіт. Це сприяло активізації діяльності просвіт. їх число почало невпинно зростати.. Засновниками товариств «Просвіта» були відомі українські митці та письменники: у Катеринославі - Є. Вороний (голова товариства), А. Кащенко, у Вінниці - Д. Маркевич, в м. Олешках на Херсонщині - М. Куліш, в Лебедині на Харківщині - П. Зайцев, у Києві - Б. Грінченко, В. Винниченко, Л. Старицька-Черняхівська, в Одесі - С. Шелухін, І. Липа, А. Ніковський. «Просвіти» без перебільшення можна вважати ядром національно-культурного відродження в провінції.

За рішенням Генерального секретаріату Центральної Ради, яка почала піклуватися розвитком української культури на державних засадах, 5 жовтня 1917 р. було відкрито **Київський український народний університет у складі історико-філологічного, фізико-математичного і правничого факультетів**. Тоді ж було вирішено створити український народний університет в Кам'янці-Подільському. Але подальший розвиток подій призвів до того, що університет було відкрито лише при гетьмані П. Скоропадському.

В історію діяльності Української Центральної Ради увійшло і **датування нею Української Академії мистецтв (згодом Художнього інституту) в Києві**. Рішення про це було прийняте 22 листопада 1917 р. у приміщенні Педагогічного музею, де засідала Центральна Рада. Академія давала вищу художню освіту спеціалістам малярства, різьбярства, будівництва, гравюри, художніх промислів, а також мала сприяти розвитку художніх шкіл в Україні. Першим ректором Академії став видатний український живописець **Ф. Кричевський**, а за доби Української держави гетьмана П. Скоропадського її очолив відомий український художник-графік, митець з європейською славою, співавтор Державного герба і Державної печатки гетьманату, кліше перших українських грошових знаків нового часу **Георгій (Юрій) Іванович Нарбут (1886-1920)** (народився на Глухівщині, с. Нарбутівка). Нарбутівська ілюстрація до «Енеїди» І. Котляревського (1919) стала найвищим досягненням української графіки тих років. Г. Нарбут відродив українську графіку, створив в Україні оригінальну школу графічного мистецтва, яке мало виразно національний характер.

Серед викладачів Академії були відомі митці, професори: М. Бойчук, В. Кричевський, О. Мурашко, запрошений з Галичини О. Новаківський. Відомими майстрами стали такі перші студенти, як Т. Бойчук. І. Падалка, В. Седляр. Студенти оволодівали спеціальностями: малярство, різьба, будівництво, гравюра та ін. У творчості українських митців знайшли вияв такі мистецькі стилі, як **символізм та футуризм**.

Це був перший навчальний заклад в Україні, який одержав статус державного. 18 грудня 1917 р. Центральна Рада ухвалила закон про Українську Академію мистецтв. Було встановлено її річний бюджет у сумі 97000 крб. Академія здобула

право одержувати з-за кордону книжки, картини і матеріали без оплати мита, а також по одному примірнику всіх друкованих в Україні видань у галузі мистецтва. Наступного року при академії мали бути засновані галерея та бібліотека.

Після Лютневої революції настав розквіт діяльності **Молодого театру** в Києві, який виник ще у травні 1916 р. за ініціативою актора театру М. Садовського **Леся Курбаса**.

Л. Курбас родом з Тернопільщини, син галицького актора Степана Курбаса, людина з європейською освітою - вчився на філософському факультеті у Відні, знав вісім мов, був актором у театрі «Руська бесіда» у Львові. М. Садовський запросив його у Київ до свого театру. Разом з Л. Курбасом до Києва прибули Гнат Юра і Амвросій Бучма. Вони, а також молодь із Музично-драматичної школи ім. М. Лисенка були в опозиції до старої театральної школи і шукали нових шляхів.

На відміну від театру М. Садовського, що продовжував традицію українського побутового театру, Л. Курбас і його «Молодий театр» вдалися до **модерних сценічних засобів відтворення української та європейської драматургії**. Вони бажали творити нові форми театального мистецтва, які давали б змогу виявити індивідуальність молодого українського покоління, відійти від побутового «українофільського» театру і створити український європейський театр, Л. Курбас проголошував: «Молодий театр відкидає провінційну залежність від російських стилів», робить **«прямий поворот до Європи і до самого себе»**, він буде йти «власною українською дорогою», його кредо - «вчитися і шукати самотужки». Л. Курбас підкреслював, що в цих пошуках головним буде «стиль у формах мистецтва».

Підвищенням художнього рівня українського театального мистецтва займалось товариство «Національний театр», створене у квітні 1917 р. колективом Молодого театру разом з театром М. Садовського та Музично-драматичною школою М. Лисенка. 14 вересня 1917 р. при товаристві виник Національний зразковий театр, який працював у Троїцькому народному домі і мав власний хор та власний оркестр.

Подальшого розвитку **українська освіта**, наука, культура набули при гетьмані П. Скоропадському. «Правительство буде рішуче проводити в життя ідею всестороннього розвитку української культури, забезпечення прав української мови, закріплення всіх, форм української державності», - заявив у 1918 р. новосформований гетьманський, уряд. У сфері культури активно тоді працювали такі визначні особистості, як **Микола Василенко (1866-1935)** (народився на Глухівщині), В. Науменко, В. Вернадський, І. Огієнко, П. Холодний, Б. Кістяківський (1868-1920), А. Кримський, Д. Граве, М. Туган-Барановський, Л. Курбас, С. Єфремов, П. Саксаганський.

Йшов процес українізації народної освіти, створення української національної школи, який започаткувала Центральна Рада. Восени 1918 р. з 836 діючих тоді в Україні гімназій 150 були зукраїнізовані.

Перша **українська гімназія відкрилася у Києві 18 березня 1917 р.** її директором став відомий український педагог П. Холодний. Для незаможних учнів

цих гімназій затверджувалося 350 іменних стипендій - імені Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка та інших письменників і діячів культури. Було прийнято закон про обов'язкове навчання українській мові та літературі, а також історії й географії України по всіх середніх школах. Цими питаннями енергійно займався міністр освіти та мистецтв в гетьманському уряді М.П. Василенко.

За часів владування П. Скоропадського була створена мережа, національної **вищої школи**. При міністерстві народної освіти під керівництвом академіка В. Вернадського виникла комісія у справі вищих шкіл та наукових інституцій. Законом від 17 серпня 1918 р. Київський український народний університет перетворювався на **Київський державний український університет, який діяв паралельно з російськомовним університетом святого Володимира**. Мовою викладання визнавалась українська. До числа студентів було зараховано 3 тисячі чоловік. Під університет віддали комплекс будинків артилерійського училища, а також земельну ділянку площею 26 гектарів.

Тим же законом від 17 серпня **засновувався Кам'янець-Подільський державний український університет**, куди записалося понад одну тисячу чоловік. Його ректором став видатний культурно-освітній, державний і релігійний діяч, виходець з Житомирщини (народився в селищі Брусилів) І. Огієнко, який і відкрив в урочистій обстановці цей закладі 22 жовтня. Він постав як вогнище вищої української науки, перший національний вуз, гордість України, символ її національного відродження.

В запрошенні на відкриття нового університету за підписом ректора І. Огієнка читаємо: «Новий університет, що вже з самого географічного положення найближчий до високої західноєвропейської держави, не буде звичайним університетом східного типу: при Кам'янець-Подільському Державному Українському Університеті закладається вперше на сході слов'янський богословський університет, і, крім того, на історико-філологічному факультеті вже відкрито дві нові національні кафедри: одна - польської, друга - єврейської літератури й історії. Вірний кращим традиціям європейських університетів, повий Кам'янець-Подільський Державний Український Університет матиме на цілі невинну наукову працю на користь рідної української культури».

Серед перших професорів університету було немало тих, кого вдалося загітувати І. Огієнкові з Києва та інших міст України: Л. Білецький, Д. Дорошенко, В. Біднов, Є. Тимченко, письменник і поет В. Самійленко.

Університет залишився у спогадах сучасників І. Огієнка як «найсвітліше культурне діло 1917-1920 років», як факт утвердження української державності. Твердячи української науки, дітище І. Огієнка, Кам'янець-Подільський державний український університет проіснував до 1921 р. Радянська влада реорганізувала його в Інститут народної освіти.

Услід за відкриттям Київського і Кам'янець-Подільського державних українських університетів **на черзі стояло питання про заснування університетів у Харкові, Катеринославі та Одесі. Готувалося відкриття університету у Полтаві.** У Київському, Харківському і Одеському російськомовних університетах відкривався комплекс українознавчих кафедр -

української мови й літератури, історії та права. У приватному російському університеті в Катеринославі, заснованому влітку 1918 р., також мали відкритися дві кафедри з викладанням українською мовою. На одну з них було запрошено професора Д.І. Яворницького.

На час гетьманату припадає **створення Української Академії наук (1918)**. Розробку її статуту з ініціативи М.С. Грушевського почало Українське наукове товариство ще в березні 1917 р. Але воєнні події зупинили підготовчі роботи. **М.П. Василенко як тільки став міністром освіти та мистецтв уряду** гетьмана П. Скоропадського, негайно взяв цю справу в свої руки і заявив, що утворення Академії є національною потребою. Він зазначав, що «утворення Української Академії наук має і велике національне значення, бо ще й досі є багато людей, які скептично і з насмішкою відносяться до українського руху та відродження, не мають віри в життєві сили українського народу, не вважають можливим розвиток української освіти, мови й науки». Скликана ним комісія з найвидатніших вчених завершила розробку структури Академії та її статуту.

Видатний вклад у справу створення Академії вніс славетний нащадок запорізьких козаків, мислитель величезної величини, визнаний вже у той час вчений-природознавець, засновник геохімії, біохімії, радіогеології 55-річний академік Російської академії наук **В.І. Вернадський (1863-1945)**, який у травні 1918 р. переїхав до Києва з Полтави. Для творчості цього вченого характерні широчинь інтересів, постановка кардинальних проблем, наукове передбачення. Праці В. Вернадського - одна з важливих основ розв'язання проблем навколишнього середовища. Його іменем названо мінерал - вернадіт. Саме В. Вернадський став головою комісії з питань заснування Академії. Датою заснування Академії необхідно вважати 14 листопада. Тоді своїм указом гетьман П. Скоропадський затвердив її Статут, штати, а також первісний склад академіків. До нього увійшли 12 чоловік: по відділу історико-філологічних наук - Д.І. Баталій (1857-1932), А.Ю. Кримський, М.І. Петров, С. Смаль - Стоцький, по відділу фізико-математичних наук - В.І. Вернадський, М.Ф. Кашенко, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський (1875-1936), по відділу соціальних наук - М.І. Туган-Барановський (1865-1919), В. А. Косинський, О.І. Левицький та Ф.В. Тарановський. Вподовж наступних восьми десятиріч члени Академії вже не призначалися, а обиралися наявним складом академіків. Починаючи з 1925 р., обиралися члени-кореспонденти Академії.

У 1918 р. за часів гетьманату Скоропадського скульптор І.П. Кавалерідзе (1887 - 1978) у м. Ромнах (тепер - Сумська область) спорудив перший в Україні пам'ятник Т. Шевченку.

В період національно-визвольних змагань виникали музичні, хорові колективи. В 1919 р. була створена Українська республіканська капела. Одним з її засновників став композитор, диригент, хормейстер О.А. Кошиць (1875-1944), який у тому ж таки 1919 р. виїхав з капелою за кордон і вважався «батьком» українського співу в Америці. Цим колективом український хоровий спів було доведено до вершин музичної майстерності.

Значним здобутком у царині культури стало відкриття у серпні 1918 р. Національної (академічної) бібліотеки України (ім. Вернадського). У ній збиралися всі пам'ятки духовного життя українського народу - як рукописні, так і друковані (всього понад 1 млн. томів). Були засновані також національний архів України, національна галерея мистецтв, український історичний музей.

У 1918 р. Панас Саксаганський організував у Києві Народний театр. На його основі 1922 р. було, створено український драматичний театр ім. М. Заньковецької, у творчому житті якого П. Саксаганський брав найактивнішу участь.

Провідними діячами Центральної Ради та Директорії були письменник В. Винниченко, історики М. Грушевський та М. Василенко, літературознавець С. Єфремов.

4.2. Національно-культура політика радянської влади у роки громадянської війни

Доволі високого рівня досягло книгодрукування в радянський час - в роки НЕПу. Українська книга у 20-ті роки була представлена на міжнародних виставках в Кельні, Празі й Парижі.

Основи професійного хорового виконавства створила державна заслужена академічна хорова капела України. Створена у 1920 р. в Києві як Державна українська мандрівна капела (скорочено - «Думка»). «Думка» є одним з кращих інтерпретаторів народних пісень, в її репертуарі також є твори української та світової класики.

В Житомирі в 1919 р. було створено перший Волинський радянський хор. Ним керував Михайло Петрович Гайдай (1878-1965), батько солістки хору, пізніше відомої співачки, народної артистки СРСР з 1944 р. Зої Гайдай. В супроводі лектора, пропагандиста пісні і музики М.В. Хомичевського (Б. Тена) хор виступав у багатьох містах і селах Поліського краю. М.В. Хомичевському належало вступне слово перед концертами із загальною характеристикою виконуваних творів. Піаністом і акомпаніатором хору виступав В.С. Косенко, який як композитор зріс у Житомирі. Двоє його братів були співаками хору.

Радянська влада мала свій план монументальної пропаганди, за яким у містах знищувалися пам'ятники царської Росії і з'являлись пам'ятники К. Марксу, Ф. Енгельсу, діячам радянського і світового революційного руху.

Завданням держави була підкорена більшовиками освіта. Тут важливим напрямом ставала ліквідація неписьменності населення. В грудні 1919 р. у Росії з'явився декрет про ліквідацію неписьменності, в якому підкреслювалося, що все населення віком від 8 до 50 років, яке не вміє читати і писати, зобов'язане навчатися грамоті російською або рідною мовою - за бажанням. У травні 1921 р. аналогічну постанову ухвалив Раднарком УСРР. Була створена Всеукраїнська надзвичайна комісія з боротьби з неписьменністю. За десять пореволюційних років в Україні навчалися грамоті понад 2 мільйони дорослих. Набувала розвитку вища освіта. **На кінець 1920 р. у вузах України навчалось 57 тисяч студентів.**

Для підготовки до вступу у вищі навчальні заклади вихідців із робітничого класу та селянської бідноти при інститутах народної освіти з 1921 р. почали діяти

робітничі факультети (робітфаки). В 1928 р. їх нараховувалось 34, в них навчалось 7,5 Тисяч чоловік в основному червоноармійці, комсомольці, члени партії.

На Житомирщині перший вищий навчальний заклад - педагогічний університет (тоді - інститут народної освіти) - було відкрито 16 жовтня 1919 р. Серед його перших викладачів були такі відомі педагоги і вчені, як М.П. Кудрицький і Є.О. Ненадкевич.

У вересні 1921 р. в селі Нова Чорторя тодішнього Новоград-Волинського повіту на базі переведеної сюди Ледухівської нижчої сільськогосподарської школи Кременецького повіту було створено Волинський агрономічний технікум. Через рік, 1 вересня 1922 р., Народний комісаріат освіти України прийняв Тимчасовий статут про так звані межові технікуми, згідно з яким цей заклад прирівнювався до вищого навчального. Ця дата фактично й стала днем заснування Житомирського сільськогосподарського інституту (тепер - агроєкологічний університет).

Не втрачали своєї популярності серед сільського населення «Просвіти». В 1921 р. їх налічувалося 4003, а в 1922 р. - 4500 з читальнями і Народними домами. В лютому 1922 р. «Просвіти» об'єднували близько 400 тисяч чоловік. Вони зосереджували свою роботу на питаннях національної культури, освіти селянства рідною мовою, їхня діяльність мала яскраво виражений національний характер.

Це вирішило долю «Просвіт». У жовтні 1922 р. пленум ЦК КП(б)У характеризував їх як «дрібнобуржуазні, націоналістичні, куркульські установи національного цькування». «Просвіти» почали закривати у державному порядку суто адміністративним шляхом. У 1923 р. їхня кількість скоротилася до 573, решта зникла в 1929-1930 рр. Українська культура понесла від цього велику втрату.

Радянська влада, відновлена в Україні в кінці 1919 - на початку 1920 рр., почала приділяти увагу культурній роботі. У новому уряді цією ділянкою опікувався Народний . комісаріат освіти, очолюваний В. Затонським. При місцевих ревкомах і радах організовувалися відділи народної освіти. Школи, ВНЗ, бібліотеки, театри та інші культурні і мистецькі заклади були націоналізовані. Скасовувалася плата за навчання у школах усіх типів. Радянський уряд підтримав початкові кроки Української академії наук, надав їй приміщення та виділив необхідні кошти. Восени 1919р. утрюх відділах УАН - історико-філологічному, фізико-математичному та соціально-економічному - працювали 26 науково-дослідних кафедр, 15 комісій, 3 інститути, кілька комітетів і кабінетів, бібліотека.

У роки революції та громадянської війни продовжували існувати та розвиватися фольклорні традиції, які живили професійну творчість. Вони проявлялися в маршових піснях різних ворогуючих політичних таборів, а також у сатиричних частівках, прислів'ях та приказках, в яких народ висловлював своє ставлення до неймовірної чехарди урядів та можновладців. Ця жвава, гостра фольклорна течія, для якої не було заборонених тем і недоторканих святинь, мала небагато спільного з напівпрофесійними фальсифікатами та самодіяльними стилізаціями, що передруковувалися пізніше із збірки в збірку під видом народної творчості.

Важливе значення для подальшого розвитку нової української літератури мала творчість В. Сосюри, В. Чумака, В. Блакитного (Еллана) та ін. Шукали своє місце у вирії політичних подій літератори, що вже здобули свою свідомість - П. Тичина, М. Рильський, С. Васильченко.

Чи не найпопулярнішим видом мистецтва часів війни був театр. У 1920 р. в Україні працювало понад 20 стаціонарних та пересувних театрів. Першим державним драматичним театром У РСР став театр ім. Шевченка (березень 1919 р.) Для становлення нового театру велике значення мала діяльність як корифеїв театрального мистецтва - П. Саксаганського, М. Заньковецької, І. Мар'яненка, так і талановитої молоді -Л. Курбаса, Г. Юри, А. Бучми та ін.

У містах і селах України виникло багато оркестрів народних інструментів, хорів, ансамблів. Почали працювати народні консерваторії в Харкові, Києві, Одесі; Київський музично-драматичний інститут ім. М.Лисенка. В 1919 р. було засновано перший республіканський симфонічний оркестр ім. М. Лисенка та Державну хорову капелу «Думка».

Розвивалося, незважаючи на важкі умови, й образотворче мистецтво. Величезної популярності у протилежних політичних таборах набув жанр агітаційного плакату. Споруджувалися пам'ятники полеглим бійцям, діячам історії та культури. Тенденція до демонтажу пам'ятників дореволюційного минулого, започаткована зняттям монумента П. Столипіну в Києві у березні 1917р., була підхоплена й радянською владою. Розгорталася монументальна пропаганда революційної, комуністичної ідеології. Яскравою сторінкою історії образотворчого мистецтва стали розписи Луцьких казарм у Києві художниками кола М. Бойчука, а також Центрального гарнізонного червоноармійського клубу в Харкові (худ. В. Єрмилов).

Радянський план монументальної пропаганди і початок його реалізації.

Після жовтневого перевороту 1917 р. образотворче мистецтво перетворюється в агітаційний засіб, особливо після проголошення Ленінсько-Луначарського плану «монументальної пропаганди». течій і напрямів. Поряд з творами близькими і зрозумілими народові, з'являлися також витвори футуристичні.

Деяке пожвавлення в цей процес вніс конкурс на проекти пам'ятників Т. Шевченкові, проведений 1926-33 р. Великі монументи Кобзарю було споруджено у **Харкові** за проектом скульптора М. Манізера та архітектора Й. Лангбарда та 1939 р. у **Києві і Каневі** (скульптор М. Манізер). Тоді ж були встановлені надгробки М. Лисенка та М. Заньковецької у Києві на Байковому кладовищі скульптора Ю. Білостоцького.

Розвиток кіномистецтва як нової галузі культури

1919 р. усі кінопідприємства в республіці були націоналізовані. У відділі мистецтв Наркомпросу України був створений Всеукраїнський кінокомітет, перетворений 1922 р. на Всеукраїнське фото-кіноуправління (ВУФКУ). В перші роки революції і збройної боротьби за Радянську владу створювалася

кінохроніка. У 1919—1921 рр. з'явилося понад **50 агітфільмів**: «**Все для фронту**», «**Мир — хатам, війна — палацам**», «**Революційний тримайте крок**», «**Два світи**», «**Це буде останній і рішучий бій**» та інші. За участю політорганів Червоної армії випускалася кінохроніка, ставилися тематичні документальні фільми: «Узяття Одеси червоними військами», «Вручення М. І. Калініним ордена Червоного прапора Першій кінній армії», «Визволення Криму від Врангеля», «Парад військ і демонстрація 1 Травня в Києві», «Відправка на фронт Першого інтернаціонального полку», «Перший випуск радянських лікарів» тощо. Тоді ж з'явилося українське науково-популярне кіно (сільськогосподарські й санітарно-просвітительські фільми тощо). Почалося виробництво художніх фільмів. Була **реорганізована Одеська кінофабрика**, а в середині 20-х рр. почалася підготовка до будівництва нової великої **кінофабрики в Києві**. Біля витоків українського радянського кіно стояли українські й російські режисери, письменники, актори, оператори, художники: **О. П. Довженко**, Г. М. Тасін, А. Г. Кричевський, А. В. Кордюм, **І. П. Кавалерідзе**, Г. М. Стабовий, Д. П. Демуцький, М. П. Бажан, Ю. І. Яновський, А. М. Бучма, Н. М. Ужвій, І. Е. Замичковський, Д. Вертов, В. Р. Гардін, М. А. Салтиков, А. Ф. Лундін, М. П. Охлопков, П. Г. Чардинін, Б. І. Завелєв, Г. Л. Рошаль, В. В. Баллюзек, Л. П. Фррєстєв та інші. Дотримуючись указівок Компартії, українська кінематографія змушена була встановлювати партійні принципи в показі як подій сучасності, так і минулого. Уже перші художні фільми відбивали ці тенденції — «Шведський сірник» (за А. П. Цеховим, 1922 р., випуск 1926 р.) і «Історія Першого травня» (1922 р.), в якому була зроблена спроба створити образ К. Маркса. Почався процес відновлення кіномистецтва. Однак у ряді фільмів нова тематика виражалася в старих формах: «Привид бродить Європою» (1923 р.), «Слюсар і канцлер» (за А. В. Луначарським), «Отаман Хміль» і «Остап Бандура» (1924 р.), «Лісовий звір» і «Укразія» (1925 р.), «Трипільська трагедія» (1926 р.) та інші. Про укріплення реалістичних тенденцій свідчили фільми «Два дні» (1927 р., режисер Стабовий, у головній ролі Замичковський) і «Нічний візник» (1929 р., режисер Тасін, у головній ролі Бучма). Видатною подією українського кіно було оголошене створення фільмів «Звенигора» (1928 р.) і «Арсенал» (1929 р.) **молодим режисером О. Довженком**, що став одним з найбільших майстрів радянської і світової кінематографії. У його фільмі «Земля» (1930 р.) оспівувалося нове життя радянського села. Утвердженню і розвитку методу так званого «соціалістичного реалізму» сприяли твори режисерів: А. В. Кордюма — «Мірабо» (1930 р.), «Останній порт» (за О. Корнійчуком, 1935 р.); **І. П. Кавалерідзе** — «Злива» (1929 р.), «Коліївщина» (1933 р.), «Прометей» (1935 р.); **Д. Вертова** — «Симфонія Донбасу» (1930 р.) (перший документальний український фільм) й інші; Л. Д. Лукова — «Велике життя» (1-а серія, 1940 р.); І. А. Савченка — «Вершники» (за Ю. І. Яновським, 1939 р.), «Богдан Хмельницький» (за О. Корнійчуком, 1941 р.) та інші. З освоєнням звукового кіно підвищився інтерес до фільмів, які глибоко розкривали характери, особливо сучасників. У 30-х рр. були поставлені фільми О. Довженка «Іван»

(1932 р.) і «Щорс» (1939 р.). В українському кіно знімалися актори Н. М. Ужвій, П. О. Масоха, М. Д. Мордвінов, Б. Ф. Андреев та інші. Працювали оператори Д. П. Демуцький, Ю. І. Єсельчик, М. П. Топчій, В. Е. Войтенко, О. О. Панкратьєв, М. К. Чорний, О. А. Мишурін, М. Л. Кульчицький; художники М. М. Уманський, С. М. Зарицький. Ставили фільми режисери: Г. Л. Рошаль — «Дві жінки» і «Людина з містечка» (1930 р.); І. О. Пир'єв — «Багата наречена» (1938 р.); М. Ф. Садкович — «Шуми, містечко!» (1940 р.), «Травнева ніч» (за М. В. Гоголем, 1941 р.); О. М. Файнциммер — «Танкер «Дербент»» (1940 р.); А. М. Роом — «Вітер зі Сходу» (1941 р.) та інші. Отже, не дивлячись на історичні

Таким чином, революція та громадянська війна призвели до політичного розширення і протистояння не тільки різних суспільних організацій, але й діячів культури. Значна частина їх опинилася в національно орієнтованому таборі. Більшовики, визнаючи найважливішими завдання соціально-економічного плану, на першому етапі відштовхнули від себе значну частину української інтелігенції, але пізніше, коли національно орієнтований табір виявив неспроможність вирішувати назрілі соціальні проблеми, більшовики України залучили до своїх починань багатьох діячів української науки, мистецтва, освіти.